

Nederland in drievoud

P.J.C.M. van den Berg*

Dit artikel beschrijft de hoofdlijnen van drie scenario's voor de lange-termijn-ontwikkeling van de Nederlandse economie. Als het economische zwaartepunt verschuift naar het Verre Oosten (het 'global shift' scenario) wordt Nederland pijnlijk geconfronteerd met de eigen zwakheden: weinig dynamische markten en logge overlegstructuren. In de twee andere scenario's ('balanced growth' en 'European renaissance') slaagt Nederland er wel in te participeren in de technologische ontwikkeling en de internationalisatie, zij het dat bij de een de markt en bij de ander coördinerend overheidsoptreden een prominente rol vervult.

De scenariostudie *Nederland in drievoud*¹ van het Centraal Planbureau bevat een uitwerking voor Nederland van *Scanning the future*², de lange-termijn-scenariostudie van de wereldeconomie. Vanuit verschillende visies op fundamentele krachten achter het proces van economische ontwikkeling wordt in die studie de Ausgangssituatie van Nederland beoordeeld. Vervolgens worden drie alternatieve scenario's voor de Nederlandse economie uitgewerkt. Dat zijn de scenario's 'global shift', 'balanced growth' en 'European renaissance'.

Global shift

Het global shift scenario wordt gekarakteriseerd door een zeer dynamische technische ontwikkeling. Inventiviteit, ondernemend gedrag, prikkels en concurrentie zijn benodigd om daar volop van te profiteren. Dit proces wordt nog verder versterkt in regio's waar handelsliberalisatie optreedt.

In dit scenario laat het Amerikaanse bedrijfsleven, onder druk van Japan en de opkomende Dynamische Aziatische Economieën (DAE's), zien dat vrije-marktwerking nog steeds een belangrijke kracht is achter vooruitgang. De Amerikaanse bedrijvensector weet de bedrijfscultuur aan te passen en zich zodanig te vernieuwen dat een herstel van investeringen, produktiviteitsgroei en concurrentievermogen plaatsvindt. De versnellende produktiviteitsgroei biedt na verloop van tijd ook de financiële middelen voor de Amerikaanse overheid om het begrotingstekort aan te pakken en om vooruitgang te boeken bij de vernieuwing van het onderwijs en de infrastructuur. De snelle vergrijzing van de bevolking en de krapte op de arbeidsmarkt brengen Japan ertoe de economie meer open te maken en de dienstensector te liberaliseren. De markt wordt meer de vrije hand gelaten. Ook de opkomst van de DAE's zet zich voort, vooral profiterend van het meer open karakter van de Japanse economie en de overheveling van de meer arbeidsintensieve delen van de Japanse industrie. Het gehele Pacific-Azië-gebied wordt gekenmerkt door een zeer sterke groei. Ondanks stappen die genomen zijn in de richting van verbreding en verdieping van de interne markt,

blijkt Europa in het algemeen slecht voorbereid op de innovatieve kracht en concurrentie die rondom de Stille Oceaan worden ontketend. Economische hervormingen gericht op bevordering van concurrentie, en verbetering van de werking van de arbeidsmarkt, worden niet of halfslachtig gerealiseerd. Als gevolg daarvan blijft de economische groei achter en loopt de werkloosheid weer op tot in de dubbele cijfers. Belangrijke industriële sectoren verliezen snel terrein. Een aantal landen, zoals Frankrijk bij voorbeeld, eist protectionistische maatregelen; andere landen verzetten zich hiertegen. Hierdoor raakt de EG opnieuw verdeeld, stagneert het integratieproces en ontstaat een tendens naar 'fort Europa'.

De relatieve teruggang van West-Europa heeft een zeer negatieve uitstraling naar de economische ontwikkeling van Afrika en Oost-Europa. Dit veroorzaakt een omvangrijke migratie, vooral naar West-Europa. Pas na 2000 wordt de bodem van de neerwaartse spiraal bereikt en vindt geleidelijk herstel plaats.

Nederland

Nederland ondervindt als relatief klein land veel hinder van de stagnerende Europese integratie en het blijven bestaan van gefragmenteerde markten. Dit komt des te meer ongelegen indien men bedenkt dat Nederland zich zou moeten herstructureren vanuit de specialisatie op laagwaardige procesindustrieën, de energiesector en het agro-industriële complex in de richting van hoogwaardiger, meer kennisintensieve marktsegmenten.

* De auteur is als onderdirecteur werkzaam bij het Centraal Planbureau. Dit artikel bevat een samenvatting van een deel van de lange-termijnstudie *Nederland in drievoud* van het CPB. Behalve de auteur hebben vele andere CPB-medewerkers een bijdrage geleverd aan deze studie.

1. Centraal Planbureau, *Nederland in drievoud*, Een scenariostudie van de Nederlandse economie, 1990-2015, Sdu, Den Haag, 1992.

2. Centraal Planbureau, *Scanning the future. A long term scenario study of the world economy*, 1990-2015, Sdu, Den Haag, 1992.

In het global shift scenario voor Nederland blijken getroffen maatregelen ter beperking van het arbeidsongeschiktheidsvolume en het ziekteverzuim slechts beperkt effectief. Bij stagnerende en later zelfs dalende werkgelegenheid overschrijdt het aantal arbeidsongeschikten na 2000 zelfs het aantal van 1,25 miljoen. Activerend arbeidsmarktbeleid als reactie op de stijgende werkloosheid loopt vast; de uitstroom uit zulke programma's stagneert bij dalende werkgelegenheid, terwijl het potentiële aanbod groot is onder andere door hoge immigratie. Bij ongewijzigde inkomensverhoudingen (tussen uitkeringen en loon, en tussen minimumloon en gemiddeld loon) neemt de harde kern in de werkloosheid toe. De resulterende collectieve-lastenstijgingen worden afgewenteld. De collectieve sector wordt zwaar belast, zowel in financieel als in bestuurlijk opzicht. Werkloosheid en hoge immigratie leiden tot extra uitgaven voor bijstand, sociale woningbouw en huursubsidie; de collectieve uitgavenquote is in 2005 tien procentpunten hoger dan in 1990.

Als het aantal werklozen en arbeidsongeschikten rond 2005 het aantal van twee miljoen bereikt, ontstaat een schokeffect en scherpe bewustwording dat rigoureuze veranderingen noodzakelijk zijn om het achterblijven in welvaartsproei ten opzichte van Japan, de DAE's en de VS tot staan te brengen. Vanaf 2005 worden in hoog tempo krachtige maatregelen genomen om de rigiditeiten op de goederen- en de arbeidsmarkt te doorbreken. Deze maatregelen sluiten aan bij het vrije-marktdenken, dat in dit scenario rond de Stille Oceaan zo succesvol blijkt te zijn. Door het late antwoord en de toegenomen ernst van de problemen hebben de maatregelen onvermijdelijk een ongenueanceerd karakter. Via forse ombuigingen in de collectieve sector, zoals generieke

Kader 1. **Global shift,** **uitgewerkt** **voor Neder-** **land**

Perspectieven **tot 2005:**

- onvoldoende vrije-marktwerking
- ineffektieve coördinatie, op Europees en op nationaal niveau

na 2005:

- abrupte koersverlegging richting vrije-marktdenken

Internationale omgeving

- stagnerende Westeuropese integratie
- trage groei wereldhandel

Algemeen

- geen effectieve wijzigingen in institutionele arrangementen

Arbeidsmarkt, verzorgingsstaat

- geen beperking ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid
- bij toenemende werkloosheid en migratie loopt arbeidsmarktbeleid vast
- géén versterking financiële prikkels, ongewijzigde inkomensverhoudingen
- bij hoge werkloosheid steeds 'dualer' arbeidsmarkt
- onvoldoende reële loonmatiging

Overheidsuitgaven

- extra uitgaven door hoge werkloosheid en migratie
- geen beperking subsidies wonen en vervoer
- hoge prijsstijging collectieve uitgaven door relatief hoge reële lonen

Energie, mobiliteit, milieu

- geen consensus over aanpak internationale en Europese problemen
- alleen aanpak nationale vraagstukken (mest, bodem, afval)
- accent op fysieke regulering

kortingen op de sociale uitkeringen, wordt de gemiddelde en marginale lastendruk verlaagd. Bij afwezigheid van mondiale en Europese consensus over de aanpak van de milieuproblematiek, blijft de aanpak van milieuproblemen beperkt tot de nationale vraagstukken. Het accent ligt op fysieke regulering, want internationale consensus over de inzet van marktconforme instrumenten ontbreekt. In de periode 1991-2005 blijft de volumegroei van het bruto nationaal product beperkt tot 1,5% per jaar, om in de periode 2006-2015 weer wat op te lopen tot 2,25% per jaar. Na een werkloosheidspercentage van bijna 12% in 2005, keert de werkloosheid in 2015 weer terug op het relatieve niveau van 1990.

Balanced growth

Het balanced growth scenario schetst een wereld met een krachtige, multipolaire economische groei, waarin tevens belangrijke vorderingen worden gemaakt op weg naar een ecologisch duurzame ontwikkeling. De ontwikkelde landen slagen er in economische groei en toeneming van het energieverbruik te ontkoppelen, waardoor in 2015 – samen met een grootscheeps programma voor het stoppen van ontbossing en het opvoeren van herbobossing – de totale, wereldwijde CO₂-emissies 25% beneden het niveau van 1990 uitkomen.

Vanuit het vrije-marktperspectief worden de voorwaarden vervuld om tot een sterke technologische dynamiek te komen, tot concurrerende marktstructuren en tot een open en geliberaliseerd systeem van internationale handel. West-Europa versterkt zijn 'incentive'-structuren, en Japan stelt de binnenlandse sectoren van zijn economie open voor buitenlandse concurrentie. De Verenigde Staten corrigeren zwakheden op het terrein van onderwijs en infrastructuur en van samenwerking binnen en tussen ondernemingen. De besparingen worden opgevoerd onder andere door het creëren van begrotingsoverschotten. Deze positieve ontwikkelingen in de genoemde regio's stimuleren een open en geliberaliseerd systeem van internationale handel en hebben een belangrijke uitstraling naar andere blokken; zelfs in Afrika en Latijns-Amerika worden interne groei-belemmerende factoren hierdoor overwonnen.

Internationale samenwerking en coördinatie komt van de grond om de 'prisoner's dilemma's' te doorbreken die een effectieve aanpak van de internationale broeikasproblematiek in de weg staan. In overeenstemming met de filosofie van dit scenario wordt gekozen voor een belangrijke rol van een marktconform instrument: een CO₂-belasting van circa \$ 190 per ton koolstof (in prijzen 1990) ofwel van \$ 20 per vat olie vanaf het eind van de jaren negentig. Er komt een verdrag tot stand waarin wordt afgesproken dat deze belasting wereldwijd wordt ingevoerd, waarbij de meest getroffen ontwikkelingslanden (met grote kolenvoorraden) worden gecompenseerd via extra hulp. Onwillige landen worden gedwongen om mee te doen onder bedreiging van stopzetting van hulp en met handelsbelemmeringen.

De wisselwerking tussen de wereldwijde CO₂-belasting, de sterke technologische dynamiek en de concurrerende marktstructuren vormt een krachtige prikkel tot energiebesparing en tot de introductie van duurzame energie. De energie-intensiteit van de wereldproductie halveert in de periode 1990-2015.

Succesvolle participatie van West-Europa, en Nederland, in deze ontwikkeling vereist een versterkte marktwerking en sterkere prikkels met name op de arbeids- en goederenmarkten. Voor Noordwest-Europa betekent dat een versobering en vereenvoudiging van het stelsel van sociale zekerheid; de overheid garandeert slechts vrij sobere, geïndividualiseerde basisuitkeringen. De voortgang van de Europese integratie vindt plaats door de krachten van de markt en door beleidsconcurrentie tussen overheden.

Nederland

Deze internationale ontwikkelingen leiden op nationaal niveau tot een sterke accentverlegging naar het vrije-marktdenken en een herdefiniëring van de rol van de overheid. De overheid stimuleert de dynamiek en de doelmatigheid door meer marktwerking en meer concurrentie. Een actief mededingingsbeleid, het slechten van toetredingsbarrières tot markten, versoepeling van regelgeving op de arbeidsmarkt en afschaffing van prijs subsidies in de landbouw zijn hiervan onderdelen.

Versobering van regelgeving, taakafstoting en efficiëntieverhoging bij het openbaar bestuur en minder defensie-uitgaven scheppen ruimte om klassieke staatstaken op het terrein van onderwijs en infrastructuur ruimhartiger uit te voeren. Er vindt een fundamentele herziening van het belastingstelsel plaats om een meer marktconforme allocatie van besparingen te bevorderen. Er komt één uniform tarief voor de loonheffing. Op energie-, mobiliteits- en milieuterrain wil de overheid externe effecten internaliseren via regulerende heffingen, waaronder de internationaal afgesproken CO₂-belasting. De sociaal-culturele ontwikkeling, met steeds mondiger en 'calculerende' burgers, en het functioneren van de arbeidsmarkt open, te zamen met de verscherping van internationale (beleids-)concurrentie, tot een fundamentele herijking van de verzorgingsstaat. De duur van de loongerelateerde WW- en WAO-uitkeringen wordt beperkt tot maximaal twee jaar. De overige sociale-zekerheidsregelingen voor actieven worden omgevormd tot een algemeen, volledig geïndividualiseerd basisinkomen via een stelsel van negatieve inkomstenbelasting. Een belangrijk voordeel van zo'n stelsel is dat bij het aanvaarden van werk door het individu of door zijn partner geen uitkering wegvalt, hetgeen een positieve invloed op arbeidsparticipatie heeft. Het niveau van de individuele norm wordt 50% van het huidige sociale minimum voor samenwoners. De sterke vermindering van het beslag van collectieve uitgaven op het nationaal inkomen maakt invoering van dit stelsel van negatieve inkomstenbelasting mogelijk zonder dat de marginale wig stijgt. Het minimumloon wordt afgeschaft.

Via introductie van een premiereservesysteem bij de pensioenen komt een veel meer geïndividualiseerd en flexibel pensioensysteem tot stand. De collectieve vut-regelingen verdwijnen. In de zorgsector komen voor gebruikers (via eigen bijdragen en eigen risico's) en ook voor aanbieders en verzekeraars financiële prikkels tot kostenbeheersing tot stand. Op het terrein van milieubeleid spelen marktconforme instrumenten een belangrijke rol. De internationale CO₂-belasting impliceert een forse reële energieprijsstijging die energiebesparing en vergroting van het potentieel daartoe krachtig stimuleert. Reële

Perspectieven

- vrije-marktdenken dominant

Meer marktwerking

- actief mededingingsbeleid
- slechten barrières tot toetreding markten
- versoepeling regelgeving arbeidsmarkt
- afschaffing prijs subsidies in landbouw en woningbouw

Klassieke staatstaken

- meer uitgaven voor onderwijs en infrastructuur
- taakafstoting, vergroting efficiëntie openbaar bestuur

Hervorming belastingstelsel

- alle inkomsten uit besparingen vrijgesteld van belasting
- één uniform belasting- en premietarief
- sterke verlaging gemiddelde belasting- en premiedruk

Fundamentele herijking verzorgingsstaat

- sterke versobering loongerelateerde uitkeringen
- individueel basisinkomen om financiële prikkel tot betreding van de arbeidsmarkt te vergroten
- afschaffing minimumloon
- naar een geïndividualiseerd pensioenstelsel
- meer prikkels voor kostenbeheersing in zorgsector

Energie, mobiliteit, milieu

- invoering internationale CO₂-belasting
- forse reële prijsstijging mobiliteit
- halvering energieintensiteit productie

prijsstijgingen van mobiliteit (autogebruik en openbaar vervoerstarieven) remmen de mobiliteitsgroei fors af. Al met al treedt een forse daling van de energie-intensiteit in Nederland op, waardoor het energieverbruik in 2015 slechts marginaal hoger is dan in 1990 en de CO₂-emissies 10% lager.

In balanced growth bedraagt de volumegroei van het bnp 3,25% per jaar. De sterke wijzigingen in het sociale-zekerheidsstelsel en de sterke daling van de gemiddelde belasting- en premiedruk doen de werkloosheid dalen tot een frictieniveau van 2,5%.

European renaissance

In het European renaissance scenario is de technische ontwikkeling minder dynamisch en geleidelijker dan bij global shift. Er zijn zeer omvangrijke investeringen nodig in R&D met grote risico's en onzekerheden. Toenemende voordelen van schaal-grootte in financiering, productie, marketing en R&D betekenen dat nieuwe ondernemingen grote toetredingsdrempels ontmoeten. Als gevolg daarvan ontstaan wereldwijde oligopolies en strategische allianties. Deze conglomeraten zoeken steun bij overheden ten einde onzekerheden te verminderen, terwijl overheden met elkaar concurreren om transnationale ondernemingen aan te trekken. Strategische technologie-, industrie- en handelspolitiek winnen aan belang. In deze omgeving is een accent op coördinerend overheidsoptreden, zoals gebruikelijk in Japan en Europa, een voordeel terwijl in global shift een accent op vrije-marktwerking was vereist. Amerika's huidige onvermogen tot samenwerking wordt opnieuw geïllustreerd doordat de Amerikaanse politiek er niet in slaagt het begrotingstekort onder controle te brengen en het bedrijfsleven niet in staat is de succesformules uit het verleden aan te passen. De trends van de jaren tachtig zetten zich door: trage groei van de arbeidsproductiviteit, tekorten op

Kader 2.
Balanced growth, uitgewerkt voor Nederland

Perspectieven

- produktmarkt: meer vrije-marktwerking door Europese integratie
- arbeidsmarkt: combinatie van overleg en vrije-marktdenken
- Europees niveau: accent op coördinatieperspectief

Overheidstaken

- meer bevoegdheden naar Brussel
- decentralisatie naar lagere overheden
- meer uitgaven voor onderwijs en infrastructuur

Verzorgingsstaat

- naar actief en activerend arbeidsmarktbeleid
- gematigde versoering arbeidsmarkt-relevante uitkeringen
- prioriteit voor brede, collectief gefinancierde basisverzekering in de zorg en voor ouderdomsuitgaven
- beperkte uitbreiding zelfstandige uitkeringsrechten voor partners

Belastingstelsel

- bij tarieven convergentie naar Europees gemiddelde: verlaging (marginale-)lastendruk op arbeid en verlaging hoog tarief btw
- twee schijven en grondslagverbreding bij inkomstenbelasting

Energie, mobiliteit en milieu

- aanpak continentale problemen (verzuring, rivieren)
- instrumentarium: mix van strenge regelgeving en heffingen
- bescheiden Europese CO₂-belasting
- geen forse reële prijsstijging mobiliteit, maar gerichte uitbreiding openbaar vervoer, scherp parkeerbeleid

Kader 3. European renaissance, uitgewerkt voor Nederland

de betalingsbalans, achteruitgang van fysiek en menselijk kapitaal, verloedering van de binnensteden. West-Europa ontwikkelt zich in dit scenario gunstig. Europa '92 wordt volledig uitgevoerd en de EMU komt nog vóór de eeuwwisseling tot stand. Het integratieproces geeft stimulansen om de werking van de markt voor goederen en diensten en ook de arbeidsmarkt te verbeteren. Een vergaand proces van hervorming van de welvaartsstaat wordt in gang gezet, vooral in Noordwest-Europa. Daarbij ligt het accent daarbij op beter toezicht en controle in de sociale zekerheid, en elementen als verplichte her- en bijscholing en het opdoen van werkervaring. In Oost-Europa resulteert het afschudden van de erfenis uit het verleden door middel van een shocktherapie aanvankelijk in een sterke terugval van de levensstandaard en hoge werkloosheid. De Centraal-europese landen worden echter geholpen door associatieverdragen met de EG, die alle belemmeringen voor handels- en kapitaalbewegingen uit de weg ruimen en daarmee de weg vrij maken voor buitenlandse investeringen. Ook verleent de EG aanzienlijke financiële en technische steun op het gebied van infrastructuur, energie en milieu.

Tot slot komt, na een zeer moeilijke aanpassingsperiode, ergens in de eerste helft van het volgende decennium ook een sterk herstel tot stand in de Verenigde Staten. Dit geeft ook nieuwe impulsen voor de wereldeconomie als geheel. De bereidheid tot internationale samenwerking neemt weer toe en er ontstaat een meer open wereldhandelssysteem.

Nederland

De Europese integratie betekent voor de Nederlandse markten voor goederen en diensten, ten opzichte van het verleden, een accentverschuiving in de richting van het vrije-marktdenken. Op het terrein van de arbeidsmarkt en de verzorgingsstaat en ook bij het openbaar bestuur, komt bovendien een revitalisering van overlegstructuren tot stand.

In European renaissance scenario verschuiven tal van overheidstaken (op het terrein van milieu, energie, infrastructuur, technologie, relatie met Oost-Europa) van 'Den Haag' naar 'Brussel'. Op Europees niveau neemt in European renaissance coördinatie aan betekenis toe. Binnen de landsgrenzen impliceert het vernieuwen van het sociaal-economische besturingsmodel een sterke verschuiving van beleidsinhoudelijke en financiële verantwoordelijkheid naar lagere overheden en uitvoeringsorganisaties. Ook in dit scenario ligt er een accent op kwaliteitsverbetering van het onderwijs om Nederland een aantrekkelijke vestigingsplaats voor kennisintensieve productieve activiteiten te laten blijven.

Bij de hervorming van de verzorgingsstaat vindt een sterke accentverschuiving plaats van (passieve) inkomensgarantie bij inactiviteit naar een actief en activerend arbeidsmarktbeleid. Er komt een tripartite sociale consensus en samenwerking tot stand, onder andere gericht op het inschakelen van laaggeschoolden in het arbeidsproces, bij een heldere verdeling van verantwoordelijkheden tussen overheden en sociale partners. Dit beleid wordt ondersteund door een gematigde versoering van arbeidsmarkt-relevante uitkeringen en versterking van financiële prikkels. Het arbeidsongeschiktheidsvolume en het ziekteverzuim worden teruggedrongen vooral door extra volumebeleid, mede om het groeiende beslag van zorg- en aow-uitgaven mogelijk te maken en de totale collectieve-lastendruk meer te laten convergeren naar het Europese gemiddelde.

Bij het belastingstelsel blijven draagkrachtoverwegingen een rol spelen, naast de behoefte aan grondslagverbreding ter beperking van de in Europees perspectief hoge wig op arbeid en toptarieven. De alleenverdienerstoelage (voetoverheveling) wordt afgeschaft ter bevordering van de arbeidsparticipatie.

**NEDERLAND
IN
DRIE
VOUD**

De studie 'Nederland in drievoud' van het CPB beoogt bij te dragen aan de beleidsvoorbereiding voor en discussie over strategische beleidskeuzen. Om te voorkomen dat bij het ontwikkelen van een beleidsstrategie de blik wordt vernauwd tot één scenario zijn drie vergezichten, ontleend aan de studie *Scanning the future*, voor Nederland uitgewerkt. Deze drie scenario's schetsen sterk verschillende, maar wel plausibele en intern consistente beelden van de Nederlandse economie in de komende 25 jaar. Uitdagingen tekenen zich af op drie terreinen, te weten de vormgeving van de verzorgingsstaat, het specialisatiepatroon van de Nederlandse industrie en het milieu. ESB zal in de komende drie uitgaven aan deze thema's afzonderlijk aandacht besteden. De thema's zullen ook aan de orde komen tijdens een discussiemiddag op 4 september, georganiseerd door het CPB, de KVVV en de Economische Voorlichtingsdienst.

Tabel 1. Kerngegevens Nederland, historisch en volgens drie scenario's, 1960-2015

	1960	1973	1990	Global shift	Balanced growth	European renaissance
Volume particuliere consumptie per capita	43,3	76,1	100	144	222	185
Volume productie bedrijven	39,5	76,3	100	164	248	209
Uitvoerquote industrie ^a	28,3	43,2	55,3	66	78	75
Saldo lopende rek. bet. balans ^b	3,2	4,1	4,2	1,8	5,1	3,7
Koopkracht gemiddelde werknemer ^c		93,6	100	110	172	138
Koopkracht minimumuitkeringstrekker ^d	70,4 ^e	91,6	100	105	149	118
Beroepsbevolking (x 1000 personen)		5.726	6.830	7.800	8.530	8.310
Werkgelegenheid (x 1000 personen)		5.497	6.310	7.215	8.215	7.955
Werkzoekenden zonder baan ^f	0,4	4,0	7,6	7,5	2,5	4,3
Verhouding inactieven/actieven (x 100)		51,5	86	106	85	81
Macro-energie intensiteit ^g	90	135	100	69	47	57
Woningvoorraad (x 1000)	2.872	4.153	5.890	7.415	7.585	7.475
Primair energieverbruik	32	90	100	110	105	115
Reizigerskilometers	27	64	100	121	115	124
CO ₂ -emissies ^h	42	88	100	109	91	104
Verzurende emissies ⁱ	98	107	100	41	28	28
Collectieve-uitgavenquote ^b	36,2	47,5	59,2	58,8	44,0	56,5
Collectieve-lastendruk ^b	33,5	47,0	52,2	54,2	39,1	51,4
Vorderingentekort ^j	-0,7	-0,8	5,3	2,7	2,7	2,7
Bruto schuldquote ^j	78,3	44,8	79,7	62,2	57,7	57,4

a. Exclusief olie. b. In procenten netto nationaal inkomen. c. Exclusief incidenteel. d. Gezin met twee kinderen. e. 1964. f. In procenten beroepsbevolking. g. Groei primair energieverbruik minus bnp-groei. h. CO₂-potentieel, exclusief bunkers, bij normale temperatuur in 1990. i. Totaal zuurequivalent (mld H⁺). j. EMU-norm: totale collectieve sector, in procenten van het bruto binnenlands produkt.

In het milieubeleid staat de gezamenlijke Europese aanpak van continentale problemen, zoals verzuuring, centraal. Het instrumentarium bestaat uit een mix van, op onderdelen Europese, regelgeving en marktconforme instrumenten (bescheiden Europese CO₂-belasting).

De groei van het bruto nationaal produkt in Nederland bedraagt 2% in de scenarioperiode. De werkloosheid loopt gestaag terug tot ruim 4% in 2015.

Slotbeschouwing

Het global shift-scenario kan voor Nederland, in het kielzog van West-Europa, worden gekenschetst als het scenario van de gemiste kansen. Waar op wereldniveau sprake is van snelle technologische ontwikkeling en sterke concurrentie, wordt Nederland pijnlijk geconfronteerd met de eigen zwakheden: ondervertegenwoordiging van groeibepalende factoren uit het vrije-marktdenken en sleetse plekken in de overlegeconomie. In het global shift scenario komen de zwaktes van de Nederlandse economie scherp tot uiting, omdat de groeiende problemen niet of onvoldoende tot aanpassingen leiden. Pas in een laat stadium wordt gereageerd, met onvermijdelijk drastische en pijnlijke ingrepen.

In het balanced growth scenario slaagt Nederland er wél in te participeren in de dynamische technologische ontwikkeling en snel voortgaande internationalisatie. Toenemende concurrentie op open markten

dwingt Nederland tot minder regulering van markten, versterking van financiële prikkels op de arbeidsmarkt en versoering van de sociale zekerheid. Bij een behoorlijk hoge economische groei wordt een belangrijke aanzet tot een ecologisch duurzame ontwikkeling gegeven.

Daarentegen ligt in European renaissance het accent op coördinatie. Industrie-, milieu- en energiebeleid worden op Europees niveau gevoerd. Vanuit een hernieuwde sociale consensus en discipline wordt de verzorgingsstaat hervormd. Ook in dit scenario worden financiële prikkels versterkt. Daarnaast worden de bij een relatief royale verzorgingsstaat behorende plichten en verantwoordelijkheden nageleefd. In alle scenario's blijken de bestaande milieudoelstellingen niet te worden gehaald. Het verkeers- en vervoersbeleid behoeft in succesvolle scenario's uitbreiding. Een strategisch vraagstuk is of bij de hervorming van de verzorgingsstaat het zwaartepunt wordt gelegd bij vernieuwing van overlegstructuren of bij de vrije-markt. Beide keuzen kennen bezwaren en risico's. Het ontlopen van keuzen biedt de zekerheid van achterblijvende prestaties op het gebied van welvaart en werkgelegenheid.

P.J.C.M. van den Berg